

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ВОЛИНІ У ВОЛИНСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

Волинський краєзнавчий музей проводить значну науково-просвітницьку роботу, відшукуючи, зберігаючи і вивчаючи пам'ятки минулого краю, ознайомлюючи громадськість із невідомими (або незаслужено забутими) сторінками нашої історії. В останнє десятиріччя до проблем, які активно досліджуються працівниками музею, додалося питання етапів формування і національних особливостей життєдіяльності етнорелігійних громад євреїв, чехів, німців, поляків, караїмів, росіян, вірменів, поєднаних долею з Волинню.

Варто нагадати, що впродовж довготривалого історичного періоду (XII - перша половина XX ст.) етнічна структура населення Волині характеризувалася неоднорідністю, а чисельні групи євреїв у всіх містах і містечках краю (а в Луцьку й громади вірменів та караїмів) справляли помітний вплив на ремісниче виробництво і торгівлю; сільські поселенці чеської і німецької національностей привнесли на Полісся нову агрокультуру; представники польської, а пізніше російської етнічних груп були активними провідниками державної національної політики. Чималий внесок національних меншин у розвиток духовної культури краю. Тому історія етнічних меншин, як невід'ємна частина всіх процесів, що відбувалися на Волині, заслуговує пильної уваги науковців.

Інформативні матеріали, що стосуються різних аспектів життя етнорелігійних громад Волинських землях, зберігаються у фондах краєзнавчого музею і можуть бути використані у як джерела наукового дослідження. Окрему джерельну групу складають матеріали перш Всеросійського перепису 1897 р., статистичні огляди Волинської губернії, статистичні річні вида Волинського воеводства.¹ Зібрані в них дані дозволяють з'ясувати чисельність національ меншин (простежити зміни у кількісних показниках за певний період), релігійну приналежн соціальну структуру, зайнятість, територіальну локалізацію етнічних груп. У оглядах Волинс губернії, окрім статистичних матеріалів, вміщувалися дані про діючі заклади освіти краю (окр виділялися єврейські і німецькі), функціонуючі на Волині благодійні товариства, бібліот інформація про власників промислових закладів, їх виробничу діяльність.

Своєрідними джерелами є законодавчі та нормативні акти вищих органів влади, губернско установ щодо їх виконання на місцевому рівні. У фондах музею вони представлені збірк обмежувальних законів по землеволодінню у Західному краї та постанов по Міністерству наро, освіти.² Документи, подані у збірниках, дозволяють визначити спрямованість націонал політики царизму на обмеження прав поляків, євреїв, у 80-х роках чехів і німців, як в економіч так і в культурній сферах та цілеспрямовану русифікацію населення регіону.

Заслужують на увагу матеріали періодичної преси: видання Синоду у Волинській епар "Волинских епархиальных ведомостей".³ Редакція висвітлювала на сторінках газети проі іноземної (чеської і німецької) колонізації, проблеми земельної власності, ведення господарс побуту переселенців, організації ними шкільної справи, приєднання чехів до православної цер Ряд статей стосувалося польської проблеми, у всіх з них визнавалася необхідність швидког силення російського елементу на Волині, що відповідало офіційній національній політ Знаходимо тут і урядові постанови та розпорядження генерал-губернатора стосовно єврейсь населення.

На основі особистих обстежень, опитування селян була написана розвідка про чехів Во дійсним радником Київського, Подільського і Волинського генерал-губернат Є.Крижанівським,⁴ яка також зберігається у фондах музею (рукописний варіант - у Центральн державному історичному архіві України у м.Києві, ф.442, оп. 617, спр. 128). Автор простежив іст чеського колонізаційного руху на Волині, акцентуючи увагу на релігійній проблемі пере колоністів у лоно православної церкви, торкнувся питань господарювання, громадськ управління, освіти волинських чехів. Йому вдалося зафіксувати також національні риси ж чеських громад, що робить працю Є.Крижанівського особливо цінною для дослідника.

Серед видань к.ХІХ ст., які представлені у фондах музею і містять наукові дані про етн групи Волині, слід назвати й дослідження, здійснене членами Російського географічного товари "Живописная Россия".⁵ У його спеціальному томі, присвяченому Україні, Поділлю і Волині, дає загальна характеристика народонаселення регіону, його історичного та економічного розви особливостей побуту. Окремий нарис Г.Богрова⁶ розповідає про євреїв, як про од найчисельніших іноетнічних компонентів у структурі мешканців цієї частини Російської імт Автор звернувся до проблеми розселення євреїв в Україні, національних рис їх релігійного по господарської діяльності, економічного впливу в регіоні.

Польські видання 20-30-х рр. ХХ ст., збережені в музеї, також торкаються окремих аспт історичного розвитку національних меншин Волині. Це дослідження А.Войніча "Луцьк на Воли в якому автор визначає етапи формування у місті караїмської, татарської і єврейської грома ставлення до них з боку влади і місцевого населення, описує єврейську синагогу і караїм кенасу. Також окремі статті "Рочників Волинських", "Рочників земель Вхсодніх" з питань іс євреїв і татар у Польщі, минулого м.Луцька.⁸

Практично не збереглося в музеї речових пам'яток національних меншин Волині. Традиц матеріальна культура етнічних спільнот краю зазнала руйнації і знищення в роки Другої світ війни. На комплектуванні фондів у радянські роки наклав свій відбиток і партійний підх трактування історичних подій на Волині. Не зважаючи на названі обставини, випадкові знає все ж потрапляли до музею. Це стосується в першу чергу писемних пам'яток і речових матер єврейської громади Луцька. Працівниками краєзнавчого музею О.Огневою і Н.Пушкар у 19 укладений "Каталог пам'яток єврейської культури у фондах Волинського краєзнавчого муз до якого увійшли тори, ритуальні підсвічники (ханука) і чарки ("шабесувка"), підстакал фотографії єврейського цвинтаря 30-х рр. ХХст. по вул.Болеслава Хороброго (тепер пр.Е Працівниками музею започаткована робота по формуванню окремих фондів груп (блокі кументів і матеріалів), присвячених кожній національній меншині, які постійно поповнюють

Налагоджені і підтримуються тісні контакти з національними товариствами обл російським, польської культури імені Єви Фелінської, німців Волині "Відродження", чех словаків "Матица Волинська", єврейської культури. Волинським краєзнавчим музеєм за уч польського товариства проведена наукова конференція "Уніатство в історії Волині". За підтр російської общини області у музеї відбувся творчий вечір родини Сметаніних, вечір російсь романсу. Музей співпрацює з чеською, німецькою, польською, єврейською громадами Воли виявленню на території краю їх історичних місць; по встановленню, взяттю на облік і підго документів на взяття під державну охорону місць загибелі етнічних меншин в роки Другої світ війни.

З 1996 р. в музеї почала діяти виставка "З історії національних меншин на Волині". Представлені на ній матеріали відтворюють життя етнорелігійних груп у краї, знайомлять з тими волинськими містами і селами, які стали для них рідними. У 1998 р. підготовлена виставка "З історії чеського і німецького населення Волині ХІХ-ХХ ст.". Цікаві підбірки документів, світлин для експонування були зроблені науковим працівником музею Л.Потапчуком. На сторінках газет він постійно знайомить мешканців області і з результатами своїх наукових пошуків.⁹

В останні роки працівниками краєзнавчого музею налагоджені контакти із закордонними громадами волинських чехів, німців, євреїв, завдяки чому його фонди поповнилися новими надходженнями. Головою історичного товариства "Волинь" (м.Візентхайд, ФРН) М.Ардтом музею передана книга "Німці на Волині".¹⁰ Історія німецьких громад краю в ній розглядається з часів Київської Русі до 1940 р. - року депортації німців з Волині, розповідається про вихідців з краю, які мешкають у ФРН, діяльність історичного товариства. Завдяки великій кількості фотографій, вміщених у книзі, можна познайомитися і з матеріальною культурою волинських німців першої половини ХХ ст.

Зберігається у фондах музею і дарунок Дж.Томанека - збірка віршів "Чеські пам'ятки",¹¹ яка є своєрідним спогадом про його юнацькі роки в с.Купичеві. Він же є автором хроніки про чеський Купичів. За допомогою методу історичного картографування чеська колонізація на Волині досить детально проаналізована у празькому виданні,¹² переданому музею. Видрукована карта складена на основі 48 хронік чеських сіл краю, списків реемігрантів з історичної Волині, що дало змогу визначити кількість поселень та їх назви. Фонди музею поповнилися і добіркою фотоілюстрованих матеріалів "Чеський Боратин (1872 - 1942 р.р.)".¹³ У збірці вміщена копія положення Комітету міністрів "О водворении чехов в Вольнскую губернию" (від 10 липня 1870 р.) і ціла низка фотографій з життя чехів Боратина.

Серед нових надходжень праця Л.Попека про римо-католицькі храми Волині,¹⁴ підбірка матеріалів (спогадів і світлин) про єврейську громаду Любомля,¹⁵ яка склала основу Нью-Йоркської виставки, присвяченої єврейському населенню міста під назвою "Згадуючи Лібівне" (назва Любомля на мові ідиш).

Таким чином, впродовж років у краєзнавчому музеї склалася ціла система роботи з матеріалами з історії національних меншин Волині. Вона спрямована на всебічну реконструкцію розвитку етнічних громад за весь час їх проживання на теренах краю.

1. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. VIII. Вольнская губерния.* - М., 1904; *Обзор Вольнской губернии за 1904 год.* - Житомир, 1905; *Malý ročník statistický.* - W. 1938.

2. *Сборник ограничительных законов по землевладению в Западном крае.* - б.м., б.г.; *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения.* - СПб., 1875. - Т. 2.

3. *Вольнские епархиальные ведомости.* - 1867 - 1908.

4. *Крыжановский Е. М. Чехи на Волини.* - СПб., 1887.

5. *Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении // Под общ. ред. П. П. Семенова. Т. 5. Малороссия, Подолия и Вольнь.* - СПб. - М., 1897. - Ч. 1.

6. *Богров Г. Русские евреи // Там же.* - С. 199-227.

7. *Wojnicz A. Luck na Wołyniu opis historyczno-fizjograficzny.* - Luck, 1922.

8. *Rocznik ziem Wschodnich.* - W., 1938; *Rocznik Wołyński.* - Rowne, 1938. - Т. VII: *Kalendarz ziem Wschodnich na rok 1935.* - W., 1934.

9. *Потапчук Л. З історії волинських чехів // Народна трибуна.* - 1993. - 3 березня; *Його ж. Німці-волиняни // Молода Волинь.* - 1993. - 18 червня; *Його ж. Волинський літопис німців // Волинь.* - 1995. - 15 серпня; *Його ж. Волинські чехи: важка дорога до храму // Волинь.* - 1996. - 30 травня; *Його ж. Волинь - їх рідний край // Луцький замок.* - 1997. - 17 січня.

10. *Arndt N. Die Deutschen in Wołynien.* - Wurzburg, 1994.

11. *Tomanek J. Ceske pomnenky. Studentski verse rodaka z Volyne. 1930-1944.* - New-York-Praha, 1994.

12. *Historická mapa ceskeho osidleni na Volyni.* - Praha, 1995.

13. *ВКМ, ДМ - 34316.*

14. *Popek L. Swiatynie Wołynia.* - Lublin, 1997. - Т.1.

15. *The jewish community of Luboml.* - New-York, 1997.

Ілона НЕСТОРУК (Луцьк)

ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ НА ПЕРГАМЕНТІ З ФОНДІВ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Документи на пергаменті є складовою частиною багатьох музеїв та архівів України. Вони вивчалися відомими українськими істориками і дослідниками. Частина такого роду документів введена до наукового обігу каталогами, упорядкованими вітчизняними істориками. До каталога, укладеного Я.Дашкевичем та Л.Проценко на основі документів Київської археографічної комісії, що зберігаються у фондах ЦДІА України в Києві, увійшла 141 грамота на пергаменті. Каталог, упорядкований О.Купчинським та Е.Ружицьким на основі колекції пергаментних документів ЦДІА України у Львові, включає 1133 грамоти.

Документи на пергаменті є складовою частиною документального фонду (КДФ) Волинського краєзнавчого музею (ВКМ). Їх загальна кількість - понад 30 од.зб., хронологічні рамки - 1536 - 1850 рр. Документи складені латинською, польською, російською мовами; Тори -на івриті, один